

JANUSZ JUSTYŃSKI (Toruń)

## **Rola Sądu Najwyższego Indii w stymulowaniu przeobrażeń ustrojowych**

I. Wprowadzenie. II. Geneza ustroju sądowego Indii. III. Pozycja prawna Sądu Najwyższego Indii i jego kompetencje. IV. Sąd Najwyższy Indii jako trybunał konstytucyjny. V. Orzeczenia Sądu Najwyższego w kwestiach ustrojowych i poprawki do Konstytucji. VI. Polityczna funkcja nominacji sędziowskich. VII. Konkluzje.

### **I**

Judykatura indyjska od dwóch bez mała stuleci pozostawała pod wpływem brytyjskiego ustroju sądowego z jego zasadami, systemem oraz obyczajami włącznie. Kilka generacji reprezentantów młodzieży arystokratycznej kierowało swe kroki do uczelni w Cambridge, Oksfordzie, czy chociażby do Kings College w Londynie, aby po uzyskaniu wpisu na listę adwokatów królewskich wrócić do kraju i objąć posadę w którymś z sądów okręgowych bądź też w ICS<sup>1</sup>. Środowisko prawnicze nie pozostawało poza obrębem procesów zachodzących w społeczeństwie indyjskim, szczególnie zaś narastającego nacjonalizmu. Tacy jego przedstawiciele, jak Rannade, Gandhi, Nehru świadomie wykorzystywali swą wiedzę i doświadczenie prawnicze dla realizacji aspiracji narodowych. Jednak jako grupa zawodowa prawnicy indyjscy reprezentowali brytyjski konserwatyzm i stali się najpoważniejszym gwarantem angliczacji indyjskiego ustroju sądowego. W środowisku tym ukształtowało się przeświadczenie, żywe do chwili obecnej, że dzięki wysiłkom reformatorów brytyjskich, zwłaszcza zaś Macaulaya, Indie uzyskały ustrój prawny „tworzący stalowe sklepienie ich rozwoju społecznego, politycznego i gospodarczego”<sup>2</sup>. Stanowisko to wywarło decydujący wpływ na kształtowanie instytucji ustrojowych i prawnych niepodległych Indii i znalazło wyraz w kontynuowaniu stanu prawnego, zasad oraz obsady kadrowej z okresu brytyjskich rządów kolonialnych.

Równolegle z oddziaływaniem anglosaskiego systemu prawnego na świadomość judykatury indyjskiej w indyjskim ruchu narodowowyzwo-

---

<sup>1</sup> ICS — *Indian Civil Service* — kolonialna administracja brytyjska w Indiach.

<sup>2</sup> Por. K. M. Panikkar, *Dzieje Indii*, Warszawa 1967, s. 207.

leńczym rodzi się przeświadczenie o konieczności obrania socjalistycznej drogi przeobrażeń społecznych. Tendencja ta znalazła następnie wyraz w założeniach tzw. socjalizmu indyjskiego<sup>3</sup>. W rezultacie przyjętych w Konstytucji Republiki Indii założeń doszło do ukształtowania szczególnie złożonej sytuacji ustrojowej, w której z jednej strony zasadniczą rolę odgrywa anglosaska tradycja *Common Law*, z drugiej zaś program *Socialist Patterns of Society*. Zderzenie to wywiera poważny wpływ na pozycję prawną oraz rolę pełnioną w Indiach przez Sąd Najwyższy.

## II

Od zarania swej działalności Kompania Wschodnio-Indyjska (powołana do życia patentem królowej Elżbiety I w 1600 r.) zabezpieczała swym faktoriom wyłączenie spod jurysdykcji lokalnej, ograniczając tym samym zasięg wpływów rodzimego prawa zwyczajowego, które swymi korzeniami sięgało do prawodawstwa Manu<sup>4</sup>, bądź też znajdowało oparcie w muzułmańskim szariatcie<sup>5</sup>. Początkowo rozstrzyganie spraw cywilnych powiązано ściśle z systemem podatkowym i dopiero w 1772 r. utworzono wyodrębniony ustrój sądowy obejmujący sądownictwo cywilne (*Diwani Adalat*) oraz karne (*Faujdari Adalat*). Wkrótce powołano także pierwszy sąd najwyższy z siedzibą w Kalkucie (odpowiednio *Sadari Diwani Adalat* jako sąd apelacyjny w sprawach cywilnych oraz *Sadar Nizamat Adalat* jako sąd apelacyjny w sprawach karnych). Tym samym zapoczątkowana została budowa systemu sądowego, który w przyszłości miał objąć swym zasięgiem całe Indie. Wprawdzie nadal dominował w nim żywioł lokalny oraz lokalne prawo zwyczajowe, a także powiązany był on z systemem administracji podatkowej (o czym świadczy fakt, że jeszcze w latach 1773 - 1786 wszelkie zmiany w administracji podatkowej pociągały za sobą automatycznie odpowiednie zmiany w administracji sądowej), ale jednocześnie poczynione zostały już ważne ustalenia wiodące konsekwentnie do angliczacji indyjskiego wymiaru sprawiedliwości<sup>6</sup>.

Na etapie tym najpoważniejsze zmiany wprowadził tzw. Kodeks Cornwallisa z 1793 r., który wprowadził w strukturze wymiaru sprawiedli-

<sup>3</sup> Pojęcie socjalizmu indyjskiego wprowadzone zostało do programu politycznego Indyjskiego Kongresu Narodowego (dalej skrót: Kongres) w latach pięćdziesiątych. O trudnościach związanych ze zdefiniowaniem tego pojęcia zob. M. W. Fisher, J. V. Bondurant, *Indian Approaches to a Socialist Society*, Berkeley 1956, s. 9 - 16; M. Brecher, *Nehru. A Political Biography*, London 1959, s. 528 - 532; B. Mrozek, *O socjalizmie indyjskim*, „Przegląd Orientalistyczny”, nr 4 (56), 1965; J. Nehru, *Odkrycie Indii*, Warszawa 1957, s. 301 - 302.

<sup>4</sup> Manu — mityczny mędrzec, prawodawca, przypisuje się mu pierwszą kodyfikację praw indyjskich.

<sup>5</sup> Szariat — system prawa muzułmańskiego.

<sup>6</sup> Zob. R. C. Majumdar, H. C. Raychaudhuri, *Kalikinkar Datta, An Advanced History of India*, London 1960, s. 795.

wości nowe jednostki organizacyjne, a także doniosłą zasadę, iż wymiar sprawiedliwości musi być oddzielony od administracji podatkowej. Cornwallis ukształtował skomplikowany system trójinstancyjny z niejednorodną mozaiką sądów pierwszej instancji, sądami okręgowymi oraz czterema objazdowymi sądami prowincjonalnymi, w których skład wchodziło trzech sędziów angielskich. Sądy te dwukrotnie w roku rozpatrywały w siedzibie sądów okręgowych sprawy karne. Ich orzeczenia w niektórych ważniejszych sprawach mogły być z kolei zaskarżane do sądu najwyższego (*Sadari Diwani Adalat*) w Kalkucie. Sądy Najwyższe o analogicznej strukturze oraz kompetencjach ustanowione zostały przez władze brytyjskie w Madrasie (1801 r.) oraz w Bombaju (1823 r.)<sup>7</sup>.

Nie ulega wątpliwości, że na wprowadzonych przez Brytyjczyków zmianach najbardziej ucierpiał prestiż i znaczenie prawa muzułmańskiego. W latach 1833 - 1863 wprowadzono bowiem szereg aktów prawnych, które niemal całkowicie wyeliminowały z życia społecznego Indii prawo muzułmańskie i muzułmański wymiar sprawiedliwości. Nowy kodeks karney Macaulaya usunął bez reszty muzułmańskie prawo karne, stosowane w Indiach od szeregu stuleci. Zmodyfikowano również poważnie muzułmańskie prawo cywilne, kadich<sup>8</sup> zaś pozbawiono przywileju ferowania wyroków sądowych. Zmiany te dotyczyły zasadniczo tylko tak zwanych Indii Brytyjskich, ale już wkrótce większość księstw zmuszona została do podporządkowania struktury swego sądownictwa i administracji założeniom tego modelu i przyjęcia mniej czy bardziej zmodyfikowanego i uproszczonego wzorca kodeksu karnego Indii Brytyjskich, kodeksu postępowania karnego, a także niektórych aktów uzupełniających<sup>9</sup>.

Ważnym wydarzeniem w kształtowaniu sądownictwa indyjskiego była proklamacja królowej Wiktorii z 1858 r. (podyktowana w dominującej mierze przebiegiem wydarzeń wielkiego powstania z lat 1857 - 1859). Proklamacja ta podkreślała obłudnie wolę rządu „niemieszania się w sprawy wiary i kultów religijnych” oraz wskazywała, że „dawnym prawom, zwyczajom i obyczajom Indii będzie okazywany należyty szacunek”<sup>10</sup>. Już wkrótce okazało się, że nie powstrzymała ona w najmniejszej mierze procesu anglicyzacji sądownictwa indyjskiego. W tym kontekście interesujące są spostrzeżenia J. Nehru, który stwierdza, że „Anglicy zastąpili elastyczne prawo zwyczajowe orzeczeniami sądowymi, opartymi na starych księgach; orzeczenia te uznawano za precedensy i ściśle się do nich stosowano. Z teoretycznego punktu widzenia była to reforma pożyteczna, bo wprowadziła do jurysdykcji większą jednolitość i pewność. Ale w praktyce

<sup>7</sup> Ibidem, s. 803.

<sup>8</sup> Kadi (kazi) — sędzia muzułmański wydający wyroki na podstawie szariatu.

<sup>9</sup> Zagadnienie to szeroko analizuje R. Coupland, *The Indian Problem 1833 - 1935*, Oxford 1943, s. 7-17 oraz T. W. Holderness, *Peoples and Problems of India*, Home University Library, 1920, s. 184-189.

<sup>10</sup> Por. R. C. Majumdar i in., o.c., s. 844.

oznaczało to uwiecznienie przestarzałych praw bez uwzględnienia zmian, jakie później wprowadził do nich zwyczaj. Innymi słowy dawne prawo, którego postanowienia w różnych okolicach kraju zmieniano w drodze zwyczajowej, prawo przestarzałe, zostało teraz ujęte w skostniałe formy”<sup>11</sup>.

W 1861 r. ustanowiono sądy wyższe w Kalkucie, Madrasie oraz Bombaju, które wchłonęły istniejące wcześniej sądy najwyższe. Przyjęto przy tym zasadę, że 1/3 sędziów sądu wyższego będzie powoływana spośród urzędników ICS, 1/3 spośród adwokatów Anglii i Szkocji, 1/3 zaś miała się rekrutować spośród obrońców sądu wyższego lub urzędników sądów niższych. Postanowienia te zostały uzupełnione przez *Ustawę o indyjskich sądach wyższych* (*Indian High Courts Act*) z 1911 r., na mocy której ustanowiono sądy wyższe w Patnie, Lahore oraz Rangunie<sup>12</sup>.

*Ustawa o rządzie Indii* z 1935 r. (*Government of India Act*), której władze brytyjskie nadawały rangę ograniczonej konstytucji, wzmacniała jeszcze bardziej wpływy administracji w sądownictwie, dopuszczała bowiem jeszcze szerszy udział urzędników ICS w wymiarze sprawiedliwości; umożliwiała ponadto powoływanie prezesa sądu wyższego spośród urzędników ICS. Wprowadzenie tej zmiany świadczy o dążeniu brytyjskich władz kolonialnych do dalszego zwiększenia swych wpływów na orzecznictwo sądu wyższego. Oddziaływanie to, co jest naturalne, mogło być najswobodniej realizowane za pośrednictwem czynnika administracyjnego, zwłaszcza gdy stanowił on zarazem część judykatury<sup>13</sup>.

Ustawa ta wprowadziła także założenia federacyjne do ustroju Indii, w związku z czym na mocy art. 200 oraz 203 ustanowiono sąd federalny, którego siedzibę stanowić miało Delhi. Skład tego sądu tworzyć miał prezes<sup>14</sup> oraz nie więcej niż 6 sędziów. Sędziowie ci mieli być powoływani przez Koronę i mieli pełnić swe funkcje do ukończenia 65 roku życia.

Do kompetencji sądu federalnego należało rozpatrywanie w I instancji sporów konstytucyjnych między poszczególnymi prowincjami, między prowincją a stanem federalnym oraz między prowincją a władzami federalnymi. Sąd ten miał także rozpatrywać odwołania od orzeczeń sądów wyższych, wówczas, gdy łączyło się z tym oświadczenie tego sądu, że sprawa dotyczy podstawowej kwestii prawnej, która wymaga interpretacji *Ustawy o rządzie Indii* lub jakiegokolwiek zarządzenia wydanego na jej podstawie<sup>15</sup>. Tym samym sąd federalny stał się przede wszystkim orga-

<sup>11</sup> Por. J. Nehru, o.c., s. 334 - 335.

<sup>12</sup> Zob. R. C. Majumdar, o.c., s. 933.

<sup>13</sup> Interesującą, krytyczną ocenę *Ustawy o rządzie Indii* daje S. Ch. Bose, *The Indian Struggle, 1920 - 1942*, Bombay 1964, s. 323 - 326; J. Nehru, o.c., s. 439 - 440.

<sup>14</sup> Stosuję tu swobodną interpretację terminu *Chief Justice*, choć termin „prezes” akcentuje raczej funkcję administracyjną, podczas gdy *Chief Justice* to raczej pierwszy sędzia.

<sup>15</sup> Zob. R. C. Majumdar, o.c., s. 934.

nem nadzoru nad przestrzeganiem prawa związkowego oraz trybunałem konstytucyjnym, przy czym ta ostatnia funkcja musi być ujmowana w kontekście bardzo ograniczonego statusu politycznego Indii, które nadal pozostawały kolonią brytyjską. Krótki okres względnie normalnego funkcjonowania sądu federalnego — ukonstytuowany został bowiem 1 września 1937 r., a w okresie wojennym działał w warunkach stanu wyjątkowego — uniemożliwia wyprowadzanie dalej idących uogólnień odnośnie do realizowanej przezeń polityki. Nie ulega jednakże wątpliwości, że jego orzeczenia w żadnej mierze nie naruszały prerogatyw brytyjskich, o czym świadczy fakt, że sąd ten nigdy nie kwestionował prawa administracji do stosowania bezterminowego aresztu wobec wszystkich osób podejrzanych o udział w walce narodowowyzwoleńczej.

### III

Podstawowym aktem, który określa pozycję prawną Sądu Najwyższego Indii <sup>16</sup> oraz jego kompetencje jest Konstytucja Republiki Indii z 26 listopada 1949 r., która weszła w życie po trzymiesięcznym okresie *vacatio legis* 26 stycznia 1950 r. <sup>17</sup> Pod wieloma względami nawiązywała ona do *Ustawy o rządzie Indii* z 1935 r., bowiem spośród 395 artykułów Konstytucji, aż 250 przyjęto z niej bezpośrednio, bądź też z minimalnymi jedynie zmianami. Wpływ anglosaskiej tradycji konstytucyjnej widoczny jest także w przejęciu wszystkich bez mała kanonów ustroju burżuazyjnego, przy czym w zakresie organizacji systemu federalnego wzorowano się na rozwiązaniach Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Australii <sup>18</sup>.

W odróżnieniu od większości konstytucji innych krajów Konstytucja Republiki Indii bardzo obszernie ujmuje problematykę ustroju sądowego Unii, poświęcając mu cały rozdz. IV części V, który obejmuje art. od 124 do 147 włącznie. Niektóre spośród zawartych tu przepisów mają wręcz charakter regulaminowy i dotyczą problematyki praw i obowiązków sędziów SN.

Sąd Najwyższy Indii traktowany jest przez twórców Konstytucji jako jedna z podstawowych instytucji ustrojowych Unii <sup>19</sup>, w związku z czym na czoło jego zadań wysunięto jego funkcję organu nadzoru nad przestrzeganiem prawa związkowego (Unii) <sup>20</sup>. Pogląd ten dominuje także w doktry-

<sup>16</sup> *The Supreme Court of India* — Sąd Najwyższy Indii, (dalej SN).

<sup>17</sup> Opierać się będę na krytycznym opracowaniu Konstytucji Indii Durga Das Basu, *Shorter Constitution of India*, Calcutta 1959, a także na polskim przekładzie J. Trzecińskiego, *Konstytucja Republiki Indii*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1976.

<sup>18</sup> Zob. B. N. Rau, *India's Constitution in the Making*, Bombay 1960, 302 i n. Także M. Brecher, o.c., s. 421 i n.

<sup>19</sup> Świadczy o tym unormowanie jego statusu w części V Konstytucji, która określa pozycję podstawowych instytucji ustrojowych Indii.

<sup>20</sup> Dostrzegam tu przydatność klasyfikacji funkcji SN dokonanej przez S. Włodzykę, *Funkcja Sądu Najwyższego*, Kraków 1965, s. 8 - 13.

nie i wynika z dążenia do umocnienia tendencji integracyjnych młodego państwa<sup>21</sup>. SN rozstrzyga na zasadzie wyłączności spory między rządem Indii a jednym lub wieloma stanami (art. 131 pkt a); między rządem Indii a jakimkolwiek stanem lub stanami z jednej strony, a jakimkolwiek stanem lub stanami z drugiej strony (art. 131, pkt. b); między dwoma lub wieloma stanami, jeśli i w jakimkolwiek zakresie spór dotyczy jakiegokolwiek kwestii (w sferze prawa czy faktu), od której zależy istnienie i zasięg roszczenia prawnego (art. 131, pkt. c).

Wobec istotnych postępów w zakresie unifikacji kraju historyczne już tylko znaczenie ma dalsze zastrzeżenie, że jurysdykcja SN nie rozciąga się na spór powstały w związku z jakimkolwiek postanowieniem traktatu, porozumienia, paktu, układu, sanadu lub innego podobnego dokumentu, który wszedł w życie lub był wykonywany przed dniem wejścia w życie niniejszej konstytucji i przewidywał, że wspomniana jurysdykcja nie będzie obejmować takich sporów (art. 131 in fine). Stan ten został usankcjonowany przez siódmą poprawkę w Konstytucji z 1956 r.<sup>22</sup> Ponadto na mocy art. 262 oraz 280 Konstytucji wyłączeniu spod jurysdykcji SN podlegają kwestie sporne dotyczące zaopatrzenia poszczególnych stanów w wodę oraz kwestie podatkowe, które podlegają decyzjom Komisji Finansowej, a także ustalenie kwot przewidzianych przez art. 290 Konstytucji<sup>23</sup>.

Kolejną funkcją, która w szerokim zakresie jest realizowana przez SN jest jego funkcja naczelnego organu nadzoru nad orzecznictwem sądów wyższych. Funkcja ta realizowana jest przez:

- 1) rozpatrywanie środków odwoławczych;
- 2) wykładnię prawa obowiązującą na terenie całych Indii;
- 3) ustanawianie ogólnych zasad regulujących praktykę i procedurę sądu.

Ad 1) Art. 133 pkt. 1 określa kompetencje SN jako instancji odwoławczej w sprawach cywilnych stanowiąc, że „apelacja do SN przysługuje od każdego wyroku, decyzji lub postanowienia ostatecznego sądu wyższego na terytorium Indii w sprawie cywilnej”, jeśli SN zaświadczy: a) że suma pieniędzy lub wartość przedmiotu sporu w sądzie pierwszej instancji i kontynuowanego w związku z apelacją wynosiła i wynosi nie mniej niż dwadzieścia tysięcy rupii; b) albo, że wyrok, decyzja lub postanowienie ostateczne dotyczy bezpośrednio bądź pośrednio roszczenia lub kwestii dotyczącej własności o podobnej wysokości bądź wartości; c) albo, że sprawa nadaje się do apelacji do SN. Postanowienie to koresponduje z art. 109 - 110 Kodeksu Postępowania Cywilnego (*Civil Procedure Code*), w związku z czym zrodziły się wątpliwości, co do jego zastosowania w przypadku,

<sup>21</sup> Zob. B. N. R a u, o.c., s. 132; *India, A Reference Annual 1959*, s. 93: „*The Supreme Court of India stands at the apex of a single unified judicial system for the whole country*”.

<sup>22</sup> Zob. Durga Das B a s u, o.c., s. 201.

<sup>23</sup> *Ibidem*, s. 202.

gdy art. 109 - 110 KPC wyraźnie ograniczają możliwość zastosowania środka odwoławczego<sup>24</sup>.

Art. 134 Konstytucji określa rolę SN jako instancji odwoławczej w sprawach karnych, stanowiąc w punkcie 1, że „apelacja do SN przysługuje od każdego wyroku, postanowienia ostatecznego lub orzeczenia sądu wyższego na terytorium Indii w sprawie karnej”, jeśli sąd wyższy: a) na skutek apelacji uchylił wyrok uniewinniający oskarżonego i skazał go na śmierć; b) albo przejął sprawę z jakiegokolwiek podległego jego władzy sądu, a po rozpoznaniu sprawy uznał oskarżonego winnym i skazał go na śmierć; c) albo stwierdził, że sprawa nadaje się do apelacji do SN<sup>25</sup>. Art. 140 zawiera ponadto klauzulę umożliwiającą nadanie SN przez Parlament „dodatkowych uprawnień nie będących w sprzeczności z jakimikolwiek postanowieniami niniejszej konstytucji, jakie mogą okazać się konieczne lub pożądane dla umożliwienia SN wykonywania jego kompetencji określonych przez niniejszą konstytucję lub na jej podstawie”. Na mocy *Ustawy o Sądzie Najwyższym z 1970 r. (Enlargement of Criminal Appellate Jurisdiction)* rozszerzone zostały kompetencje SN w zakresie możliwości rozpatrywania apelacji w sprawach karnych. Art. 2 tej *Ustawy* stanowi, że apelacja powinna być kierowana do SN, jeśli sąd wyższy: a) w wyniku apelacji zmienił wyrok uniewinniający oskarżonego i skazał go na karę więzienia dożywotniego lub na karę więzienia na okres nie krótszy niż 10 lat; b) lub jeśli przejął do rozpatrzenia jakąkolwiek sprawę z jakiegokolwiek podległego mu sądu i w wyniku postępowania skazał oskarżonego na karę więzienia dożywotniego lub na okres nie krótszy niż 10 lat<sup>26</sup>.

Ponadto art. 136 zawiera w punkcie 1 bardzo elastyczną klauzulę, która stanowi, że niezależnie od przedstawionych wyżej kompetencji „SN może według swego uznania udzielić specjalnego zezwolenia na apelację od jakiegokolwiek wyroku, decyzji, nakazu, orzeczenia lub postanowienia, w każdym procesie lub w każdej sprawie, wydanego lub ogłoszonego przez jakikolwiek sąd lub trybunał na terytorium Indii”. W doktrynie dominuje opinia, iż art. ten umożliwia SN rozpatrywanie przede wszystkim tych spraw, w których zachodzi uzasadnione podejrzenie, że sąd wyższy zajął postawę arbitralną lub stronnictwą, bądź też naruszył jakąś zasadę prawną<sup>27</sup>.

<sup>24</sup> SN w sprawie *Ramaswami v. Official Receiver*, A. 1951, Mad. 1051, orzekł, że w takiej sytuacji ma zastosowanie art. 133 Konstytucji. Zob. *Durga Das Basu*, o.c., s. 207.

<sup>25</sup> Na tle stosowania art. 134, pkt. c zrodziła się tendencja do stosowania wykładni rozszerzającej. Przeciwwstał jej SN w orzeczeniu w sprawie *Kalawati v. State of H.P.* (1952 - 54) 2 C.C. 286 (287) oraz w sprawie *Haripada v. State of W.B.*, (1956) s.c. R. 639, przez stwierdzenie, że nie można stosować takiej interpretacji art. 134, pkt. c Konstytucji, która prowadziłaby do przekształcenia SN w zwykły sąd apelacyjny.

<sup>26</sup> Zob. *India. A Reference Annual 1971 - 1972*, New Delhi 1971, s. 43.

<sup>27</sup> Zob. *Durga Das Basu*, o.c., s. 239 - 253.

Ad 2) Kwestię tę reguluje art. 141, który stanowi, że „wykładnia prawa dokonana przez SN jest wiążąca dla wszystkich sądów na terytorium Indii”. Tym samym twórca Konstytucji zdecydował się odejść od tendencji dominującej w doktrynie burżuazyjnej, która wyraża się w przeświadczeniu, iż do sądów należy jedynie konkretny wymiar sprawiedliwości, a nie abstrakcyjna wykładnia prawa<sup>28</sup>. Fakt ten skłania do wysunięcia postulatu rewizji dość upowszechnionego w naszej literaturze stanowiska, iż „ustawodawstwa kapitalistyczne środka takiego współcześnie nie znają”<sup>29</sup>.

Ad 3) Zagadnienie to stanowi funkcjonalne rozwinięcie założeń art. 141 i wypływa z tendencji do ujednolicenia praktyki i procedury sądowej na terenie całych Indii. Art. 145, pkt 1 stanowi, że „pod warunkiem zgodności z postanowieniami jakiegokolwiek ustawy wydanej przez Parlament, SN może od przypadku do przypadku ustanawiać za zgodą Prezydenta ogólne zasady regulujące praktykę i procedurę sądu”. W warunkach federacyjnego ustroju państwa jest to funkcja niezwykle doniosła, umożliwia bowiem stopniowe unifikowanie procedury sądowej poszczególnych stanów. Rozwiązanie to przypomina typową dla USA praktykę upoważniania organów sądowych, w trybie ustawy, do wydawania aktów normatywnych regulujących procedurę rozpatrywania spraw, a nawet niektóre kwestie ustrojowe<sup>30</sup>.

#### IV

W doktrynie dominuje pogląd, że funkcja SN jako trybunału konstytucyjnego wypływa z akceptacji teorii podziału władz jako ustrojowej podstawy państwa burżuazyjnego<sup>31</sup>. Podejście takie przenosi cały problem

<sup>28</sup> Tak M. Szerer, *Sądownictwo angielskie*, Warszawa 1959, s. 20; podobnie E. Waśkowski, *System procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 178.

<sup>29</sup> Tak np. S. Włodzka, o.c., s. 92. Niestety materiał, którym dysponuję, nie pozwala na określenie genezy tej instytucji w Konstytucji Republiki Indii. Nie wyjaśnia tego wybitny ekspert konstytucyjny B. N. Rau, ani też komentarz Durga Das Basu, choć warto zwrócić uwagę na fakt, iż podkreślają oni bezwzględną zależność wszystkich sądów indyjskich od wykładni SN, nawet wówczas, gdy wykładnia ta pozostaje w sprzeczności ze stanowiskiem Izby Lordów lub Tajnej Rady (zob. orzeczenie SN w spr. *I. T. Commr. v. Shrinibai*, A. 1956, Bomb. 586; *Punjabi v. Shamrao*, A. 1955, Nag. 293).

<sup>30</sup> Zob. W. Szyszkowski, *Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1959, s. 39. Na genezę tego rodzaju wskazuje także fakt, że czołowy radca Konstytucyjny B. N. Rau został celowo oddelegowany do USA do zbadania tamtejszych instytucji ustrojowych i prawnych, w celu możliwości ich zastosowania w Konstytucji Indii. Trudno natomiast podzielić zastrzeżenia S. L. Ziwsa, *Razwitiye formy prawa w sowremiennych imperialisticheskich gosudarstwach*, Moskwa 1960, s. 82 i n., który analizując analogiczne kompetencje SN USA w uprawnieniu tym dostrzega ograniczenie kompetencji Kongresu i naruszanie zasad podziału władz.

<sup>31</sup> Zob. S. Włodzka, o.c., s. 11; W. Szyszkowski, o.c., s. 12: „Stany Zjed-

z płaszczyzny jurydycznej na płaszczyznę polityczną, każe bowiem rozpatrywać „stosunek sądownictwa w ogóle i SN w szczególności do władzy ustawodawczej i wykonawczej”<sup>32</sup>. Liczne przykłady dowodzą, że szczególna pozycja SN wobec władzy ustawodawczej i wykonawczej nie musi znajdować oparcia w postanowieniach konstytucji. Nawet taki klasyczny system kontroli konstytucyjności ustaw, jaki ukształtował się w Stanach Zjednoczonych, nie znajduje oparcia w jej przepisach i wyprowadzany jest pośrednio z jej ducha<sup>33</sup>. Nie przeszkodziło to jednakże w przekształceniu się SN Stanów Zjednoczonych w organ będący substytutem trzeciej izby Parlamentu, która aczkolwiek pozbawiona cech przedstawicielskich, wyróżza się niejednokrotnie ponad Parlament<sup>34</sup>.

Najbardziej bodaj skrajnym przejawem akceptacji funkcji SN jako trybunału konstytucyjnego jest doktryna Ch. E. Hughesa, który stwierdził wręcz, że „konstytucja jest tym, co powiedzą o niej sędziowie”<sup>35</sup>. Jeszcze dalej poszedł B. Cardozo, który rozwinął teorię o sędzi jako ustawodawcy, który zyskuje tym samym uprawnienie do orzekania w oparciu o tzw. obiektywną naturę<sup>36</sup>.

Wydobycie tych kilku opinii wydaje się uzasadnione przede wszystkim ze względu na anglosaski rodowód odpowiednich rozwiązań zawartych w Konstytucji Indii, a także ze względu na fakt, iż znaczna część judykatury indyjskiej kształtowała swą świadomość prawną przede wszystkim pod wpływem anglosaskiej teorii prawa. Fakt ten znajduje nader oczywiste potwierdzenie w uzasadnieniu wielu doniosłych orzeczeń SN<sup>37</sup>.

---

noczone były pierwszym państwem, które wprowadziło u siebie niemalże idealny system podziału władz. Przedtem w Europie były notowane bardziej czy mniej szczegółowe próby podziału władzy wykonawczej i ustawodawczej. Konstytucja USA z 1787 r. dodała do tego władzę sądową, która miała utrzymać równowagę między tymi władzami, jak również równowagę między rządem federalnym a rządami poszczególnych stanów”. Zob. także Patricia C. Acheson, *The Supreme America's Judicial Hereditage*, New York 1961, s. 20 i n.

<sup>32</sup> Tak trafnie S. Włodzka, o.c., s. 11.

<sup>33</sup> Zob. W. Szyszkowski, o.c., s. 112 - 113.

<sup>34</sup> S. L. Ziews, *Kryzys burżuaznojszakonnosti w sowriemiennych impierialisticheskikh gosudarstwach*, Moskwa 1958, s. 78.

<sup>35</sup> Por. F. A. Ogg, i P. O. Ray, *Intruduction to American Government*, New York 1945, s. 55.

<sup>36</sup> Zob. B. Cardozo, *The Nature of the Judicial Process*, New Haven 1965, s. 120 - 121; *The Growth of the Law*, Yale University Press 1946, s. 123. Zob. także J. Kowalski, *Funkcjonalizm w prawie amerykańskim*, Warszawa 1960, s. 123 - 125.

<sup>37</sup> Znamienny jest fakt, że S. Mohan Kumaramangalam, zdecydowany przeciwnik zbytnio rozbudowanych prerogatyw SN Indii, dla poparcia swego stanowiska również stara się znaleźć argumenty w praktyce oraz doktrynie zachodniego wymiaru sprawiedliwości. Zob. S. M. Kumaramangalam, *Judicial Appointments. An analysis of the recent controversy over appointment of the Chief Justice of India*, New Delhi 1973, s. 36 - 78.

Rozważania nad postawą SN jako trybunału konstytucyjnego wymagają także przypomnienia podstawowych tendencji społeczno-politycznych, z którymi mieliśmy do czynienia w okresie poprzedzającym uzyskanie przez Indie niepodległości oraz w pierwszych latach jej suwerennego bytu. Podstawową siłą polityczną był bez wątpienia Indyjski Kongres Narodowy, który w okresie walki o niepodległość był co prawda typową partią burżuazyjną, ale jednocześnie łączył w ramach ogólnonarodowego frontu wszystkie warstwy społeczne. W partii tej nie eksponowano zbyt problematyki społeczno-ekonomicznej, aczkolwiek ideologia socjalistyczna bliska była niektórym radykalnym działaczom. Lewica kongresowa z Jawaharlalem Nehru na czele zdecydowana była poprowadzić kraj w kierunku przeobrażeń socjalistycznych. Pod wpływem Nehru Prowincjonalny Komitet Kongresu uchwalił w 1926 r. program o zabarwieniu socjalistycznym. Domagano się w nim przede wszystkim zmiany istniejącego systemu agrarnego i likwidacji struktury *zamindari* oraz *talukdari* <sup>38</sup>. Kolejny krok w kierunku ukształtowania programu socjalistycznego uczyniono podczas sesji Kongresu w Karachi (1931 r.). Uchwalono wówczas rezolucję, która zakładała, że w niepodległych Indiach kluczowe gałęzie przemysłu, zasoby surowcowe, koleje, kanały, żegluga i inne środki transportu publicznego powinny pozostać w ręku państwa <sup>39</sup>. W kilka lat później powołano Narodowy Komitet Planowania, na czele którego stanął J. Nehru <sup>40</sup>.

Z chwilą uzyskania niepodległości nastąpiła wyraźna polaryzacja różnorodnych sił zjednoczonych dotychczas w Kongresie przez hasło walki o niepodległość. J. Nehru, desygnowany na stanowisko pierwszego premiera niepodległości Indii, złagodził swoje lewicowe nastawienie, nie zrezygnował jednak z perspektywy budowy społeczeństwa socjalistycznego. Odpowiedni program nakreślony został przez niego na sesjach Kongresu w Awadi (1955), Nagpurze (1959) oraz w Bhubaneszwarze (1964) i stopniowo zyskiwał rangę oficjalnej platformy politycznej tej partii. Program ten przewidywał ukształtowanie społeczeństwa demokratycznego i socjalistycznego, opartego na demokracji parlamentarnej <sup>41</sup>. W społeczeństwie tym zostaną zlikwidowane wszelkie przywileje, eksploatacja oraz nierówność. Podstawowe środki produkcji staną się bądź to własnością społeczną, bądź też znajdą się pod kontrolą społeczną, natomiast dystrybucja dóbr narodowych będzie uwzględniać potrzeby każdego członka społeczeństwa <sup>42</sup>.

Socjalizm indyjski urasta w programie Kongresu do roli trzeciej siły, czy trzeciej ideologii współczesnego świata, która zawiera w sobie pewne

<sup>38</sup> Zob. M. N. Das, *The Political Philosophy of Jawaharlal Nehru*, London 1961, s. 131.

<sup>39</sup> Zob. M. Brecher, o.c., s. 175 - 176.

<sup>40</sup> J. Nehru, *Odkrycie Indii*, s. 407 - 408; M. N. Das, o.c., s. 137.

<sup>41</sup> Podczas tych sesji ukształtowało się pojęcie socjalizmu indyjskiego bądź też kongresowego. Zob. także literaturę zestawioną w przyp. 3.

<sup>42</sup> Ibidem.

elementy socjalizmu naukowego, ale jednocześnie nie rezygnuje z mechanizmu rządzenia wypracowanego przez społeczeństwa burżuazyjne. Naczelnym ideałem stało się przeprowadzenie przeobrażeń egalitarnych w drodze tzw. pokojowej rewolucji<sup>43</sup>.

Tendencjom tym przeciwstawiały się zawsze siły konserwatywne, które dążyły do utrzymania istniejących stosunków nawet wówczas, gdy krępowaly one swobodny rozwój burżuazji. Na forum parlamentu, w toku kampanii wyborczych, a także w orzeczeniach SN uwidacznia się konflikt, który wyraźnie wskazuje na wewnętrzną sprzeczność między burżuazyjnym modelem demokracji parlamentarnej a programem przeobrażeń socjalistycznych. W stymulowaniu tego procesu szczególną rolę odegrał SN Indii, zwłaszcza wówczas, gdy orzekał w charakterze trybunału konstytucyjnego.

Kompetencje SN Indii do występowania w charakterze trybunału konstytucyjnego kształtuje szereg artykułów Konstytucji, spośród których najważniejsze znaczenie ma art. 32 oraz 132 i 133 pkt 2.

Art. 32 stanowi w punkcie 1: „Gwarantuje się prawo zwracania się do SN z zachowaniem przewidzianej procedury, o ściśle wykonanie praw przyznanych w niniejszej części”. W punkcie 2 rozwija się tę kompetencję przez stwierdzenie, że „SN ma prawo wydawać wytyczne, zarządzenia lub nakazy włączając w to nakazy o charakterze *habeas corpus*, *mandamus*, zakazu, *quo warranto* i *certiorari*, które mogą być stosowane w celu wykonania praw przyznanych w niniejszej części”<sup>44</sup>. Art. 226, pkt 1 rozszerza te ostatnie uprawnienia również na sądy wyższe stanowiąc, iż mają one prawo na całym terytorium Indii, na którym wykonują jurysdykcję, wydawać każdej osobie lub władzy, jak również w stosownym przypadku każdemu rządowi w granicach takich terytoriów, wytyczne, zarządzenia lub nakazy, włączając w to nakazy o charakterze *habeas corpus*, *mandamus*, zakazu, *quo warranto* i *certiorari* lub podobne, w celu wykonania jakichkolwiek praw przyznanych przez cz. III lub dla jakiegokolwiek innego celu.

Wobec tych uprawnień, które wyraźnie nawiązują do części III Konstytucji, konieczne jest krótkie przedstawienie praw fundamentalnych w niej zawartych. Obejmują one „prawo do równości” (art. 14 - 18); „prawo do wolności” (art. 19 - 22); „prawo do wolności religii” (art. 25 - 28); „prawa kulturalne i oświatowe” (art. 29 - 30); „prawo do własności” (art.

<sup>43</sup> Tendencja tu uwidoczniła się także w wystąpieniach I. Gandhi. Zob. *Selected Speeches of Indira Gandhi, January 1966 — August 1969*, New Delhi 1971, s. 299 - 304. O socjalizmie indyjskim jako „trzeciej ideologii” zob. także S. Wilanowski, *Indie. Społeczeństwo — ekonomia — polityka*, Warszawa 1969, s. 144.

<sup>44</sup> *Habeas corpus*, *mandamus*, *quo warranto*, *certiorari* — typowe instytucje anglosaskiego wymiaru sprawiedliwości, są w zasadzie nadzwyczajnymi środkami prawnymi, stosowanymi po wyczerpaniu innych możliwości. Zob. W. Szyszkowski, o.c., s. 48 - 54; także Durga Das Basu, o.c., s. 153 - 154.

31, 31A, 31B, 31C) oraz „prawo do gwarancji konstytucyjnych” (art. 32 - 35) <sup>45</sup>.

Niemal natychmiast po wprowadzeniu Konstytucji w życie tekst art. 32 odczytano jako obligujący SN do ochrony i gwarantowania praw fundamentalnych, w związku z czym ukształtowała się opinia, że nie może on odmówić podjęcia spraw w przypadku, gdy któreś z praw wymienionych w części III Konstytucji zostało naruszone <sup>46</sup>. Wątpliwości budzi natomiast kwestia, czy można wystąpić do SN w sytuacji, gdy sąd wyższy oddalił już sprawę dotyczącą naruszenia któregoś z praw fundamentalnych. Orzecznictwo w tej sprawie jest rozbieżne, a doktryna nie dopracowała się jednolitego poglądu <sup>47</sup>.

Zadania SN jako trybunału konstytucyjnego określa także art. 132, stanowiąc w punkcie 1, że „apelacja do SN przysługuje od każdego wyroku, decyzji lub ostatecznego postanowienia sądu wyższego na terytorium Indii czy to w sprawach cywilnych, czy karnych lub innych, jeśli sąd wyższy wyda zaświadczenie, że sprawa dotyczy istotnej kwestii prawnej związanej z wykładnią niniejszej konstytucji”. Kompetencja ta uzupełniona została w pkt. 2 i 3 tegoż artykułu. W pkt. 2 stanowi się, że niezależnie od braku zaświadczenia wymaganego w pkt. 1 SN może, jeśli dojdzie do przekonania, że sprawa dotyczy istotnej kwestii prawnej związanej z wykładnią konstytucji, udzielić specjalnego zezwolenia na złożenie apelacji od takiego wyroku, decyzji lub postanowienia ostatecznego. Z proceduralnego punktu widzenia artykuł ten określa kompetencje SN jako sądu apelacyjnego, są to jednakże kompetencje szczególne, gdy na plan pierwszy wysuwa się konieczność wykładni Konstytucji, a tym samym orzekania o zgodności z nią poszczególnych aktów władz państwowych <sup>48</sup>.

W praktyce SN Indii bardzo często korzystał z przyznanych mu w tym zakresie uprawnień, dążąc do wydatnego wzmocnienia swej pozycji i wywierając poważny wpływ na tempo przeobrażeń społeczno-ekonomicznych w Indiach <sup>49</sup>.

## V

Konstytucja Indii nie uchyliła mocy obowiązującej aktów prawnych oraz systemu sądowego ukształtowanego przez brytyjskie władze kolonialne. Art. 372 *expressis verbis* stanowi, że wszystkie akty prawne, które

<sup>45</sup> Doktryna indyjska nie uwzględnia klasowego charakteru tych praw, o czym świadczy m. in. dość mechaniczne zestawianie katalogu praw podstawowych konstytucji Irlandii, Szwecji, Australii, USA i ZSRR. Zob. B. N. Rau, o.c., s. 232 - 253.

<sup>46</sup> Zob. orzeczenie SN w sprawie *Ramesh Thappar v. State of Madras* (1950 - 1951), C.C., 40 (41).

<sup>47</sup> Zob. Durga Das Basu, o.c., s. 155.

<sup>48</sup> Ibidem, s. 203.

<sup>49</sup> Zob. J. Trzeciński, o.c., s. 16.

obowiązywały przed wprowadzeniem w życie Konstytucji, z wyjątkiem *Ustawy o rządzie Indii* z 1935 r. oraz *Ustawy o niepodległości Indii* z 1947 r., pozostają w mocy aż do momentu ich zmiany lub uchylenia przez kompetentną legislatywę lub władzę. Postanowienie to uzupełnione zostało przez art. 375, który stwierdza, że „wszystkie sądy cywilne, karne i urzędy skarbowe, wszystkie władze i wszyscy urzędnicy sądowi, administracyjni i ministerialni na terenie Indii nadal wykonują swoje funkcje, mając na uwadze zgodność z postanowieniami niniejszej Konstytucji”.

Przypomnienie tej zasady jest istotne z tego względu, że dalece wykracza ona poza problemy techniki rządzenia, wkracza natomiast w sferę ideologii. Oznacza ona bowiem, że od wymiaru sprawiedliwości nie oczekiwano jakiegś rewolucyjnej transformacji, że jednocześnie zrezygnowano z możliwości dokonania takich zmian kadrowych, które służyłyby wytycznym nowej polityki państwa, tym chociażby, które przedstawione zostały w części IV Konstytucji. Jeśli do tego dodamy, że zgodnie z art. 374 pkt. 1 „sędziowie Sądu Federalnego piastujący urząd bezpośrednio przed dniem wejścia w życie niniejszej konstytucji [...] stają się od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji sędziami SN”, a sąd ten uzyskał prawo interpretacji oraz obowiązek strzeżenia Konstytucji i przynajmniej w doktrynie uznany został za stróża wolności obywatelskiej<sup>50</sup>, to okaże się, jak poważne znaczenie miały te postanowienia dla kształtowania dalszych stosunków między SN a tymi siłami, które zdecydowane były realizować program przeobrażeń socjalistycznych.

Fakt, że w pierwszych latach po wprowadzeniu Konstytucji w życie nie dochodziło do ostrzejszych kontrowersji między SN a legislatywą (właściwie rządzącą partią kongresową), nie może wprowadzać w błąd. W okresie tym koncepcja socjalizmu indyjskiego nie stanowiła jeszcze programu działania Indyjskiego Kongresu Narodowego, tym samym zaś nie zagrażała realnie interesom warstw zachowawczych. W tej sytuacji SN na ogół poprawnie określał swoją rolę. W jego orzeczeniach dominował pogląd, że wymiar sprawiedliwości nie może prowadzić do uchylania lub zmieniania ustaw pod przykrywką tzw. „liberalnej interpretacji”<sup>51</sup>. Nie ma on mocy zmieniania polityki ustawodawczej lub anulowania aktów ustawodawczych. Opinia taka wyrażona została przez SN w sprawie *A. K. Gopalan v. the State of Madras* z 1950 r. W uzasadnieniu orzeczenia SN stwierdza, że gdy nie zostały naruszone prawa fundamentalne wymienione w Konstytucji, żaden sąd nie może uchylać aktu prawnego czy decyzji władz w oparciu o interpretację wynikającą z tzw. ducha Konstytucji. W tej sytuacji sąd nie może ograniczać suwerennych praw legislatywy<sup>52</sup>. Stanowisko to koresponduje z poglądem dominującym w doktrynie, iż żaden or-

<sup>50</sup> *India. A Reference Annual 1959*, Delhi 1959, s. 93.

<sup>51</sup> Rozpowszechnionej szczególnie wśród reprezentantów funkcjonalizmu amerykańskiego.

<sup>52</sup> *Zob. India. A Reference Annual 1959*, s. 94.

gan, bez względu na to czy jest on organem administracyjnym, czy też sądowym, nie powinien mieć możliwości ograniczania praw legislatywy, która jest instytucją przedstawicielską<sup>53</sup>.

Już podczas debaty w Zgromadzeniu Konstytucyjnym J. Nehru zwracał uwagę na niebezpieczeństwo przekształcenia się SN Indii w trzecią izbę Parlamentu i stwierdził: „Żaden Sąd Najwyższy i żaden orzekający nie może stanąć w swoim orzeczeniu ponad suwerenną wolą Parlamentu reprezentującego wolę całej społeczności”<sup>54</sup>. W praktyce zasadę tę niejednokrotnie naruszano, a w końcu lat sześćdziesiątych SN podjął wręcz próbę uniezależnienia się od Parlamentu.

Kontrola konstytucyjności ustaw w każdym państwie burżuazyjnym realizowana jest w szczególnym trybie proceduralnym. Już w pierwszych latach swej działalności SN wypracował formułę proceduralną, w myśl której wszystkie sprawy, w których zachodzi konieczność rozstrzygnięcia fundamentalnej kwestii prawnej, bądź też interpretacji Konstytucji, powinny być rozstrzygane przez ławę sądową złożoną z nie mniej niż 5 sędziów, przy czym postępowanie toczy się przy drzwiach otwartych, a werdykty zapadają zwykłą większością głosów.

Z roku na rok rośnie liczba kwestii, które przedstawiano SN do rozważenia. W jednym tylko 1958 r. SN rozpatrzył 301 petycji odwołujących się od art. 32 Konstytucji, 239 apelacji zawierających zagadnienia wymagające interpretacji przepisów Konstytucji. W tymże roku SN rozpatrywał kwestie prawne oraz faktyczne przedstawiane mu na mocy art. 143 Konstytucji przez Prezydenta<sup>55</sup>. Dane te świadczą o poważnych zadaniach, a zarazem autorytecie SN, nie określają jednak same przez się kierunku jego działalności. Dopiero bliższa analiza charakteru poszczególnych spraw oraz ich rozstrzygnięć wskazuje, że w orzeczeniach SN dominuje zdecydowanie tendencja konserwatywna wyrażająca się w dążeniu do petryfikowania tych praw podmiotowych (zwłaszcza prawa własności), które stabilizowały tradycyjny układ społeczno-ekonomiczny.

Dążąc do przezwyciężenia obstrukcyjnej działalności SN, która szczególnie dotkliwie godziła w akty nacjonalizacyjne oraz w akty o reformie rolnej, rząd uciekał się do przewidywanej przez Konstytucję procedury wnoszenia przez legislatywę do tekstu Konstytucji odpowiednich poprawek. Już w trakcie posiedzeń Zgromadzenia Konstytucyjnego J. Nehru podkreślał konieczność wypracowania takiego mechanizmu zmiany Konstytucji, który z jednej strony gwarantowałby jej trwałość i nienaruszalność, z drugiej zaś umożliwiał wnoszenie niezbędnych uzupełnień, które muszą być dopuszczalne w związku ze zmieniającymi się warunkami życia społecznego<sup>56</sup>.

<sup>53</sup> Tak m. in. S. L. Z i w s, *Krysis burżuaznoy zakonnosti*, s. 78.

<sup>54</sup> Por. Debates C. A., Vol. IX, Nr 31, September 10, 1949.

<sup>55</sup> Zestawienie to podają za *India. A Reference Annual 1959*, s. 95.

<sup>56</sup> „While we want this constitution to be solid and permanent as we can make

Prawo Parlamentu do wprowadzania poprawek do Konstytucji przez dodanie, zmianę lub uchylenie jakiegokolwiek jej postanowienia ujęte zostało w art. 368 pkt. 1. Zasada stałości i kontynuacji wyrażona została przez wprowadzenie wymogu uzyskania przez wnioski kwalifikowanej większości dwóch trzecich głosów obecnych i głosujących członków izby, a także wymogu akceptacji poprawki przez Prezydenta. W odniesieniu do szeregu zagadnień Konstytucja wprowadza ponadto wymóg, aby poprawka przed wprowadzeniem jej w życie została ratyfikowana przez organa ustawodawcze nie mniej niż połowy stanów (art. 368, pkt 2).

Art. 368 nie ogranicza praw parlamentu do zmieniania jakichkolwiek postanowień Konstytucji, nie obwarowuje również części III Konstytucji (Prawa podstawowe) jakimiś szczególnymi wymogami. Jeśli więc zostanie spełniony wymóg większości kwalifikowanej, nie ma już żadnych przeszkód, aby zmienić jakikolwiek artykuł Konstytucji<sup>57</sup>.

Wprowadzona do Konstytucji zasada „kontynuacji i zmiany” stała się wkrótce przysłowiową kością niezgody między SN a egzekutywą i legislatywą. Do konfliktów między SN funkcjonującym w charakterze trybunału konstytucyjnego a legislatywą dochodziło najczęściej na tle art. 31, który w pkt. 1 stanowi, że „nikt nie może być pozbawiony własności inaczey, jak tylko na podstawie prawa”. Już w trakcie obrad Konstytuanty szczególną uwagę zwracano na konieczność właściwego ujęcia problemu własności prywatnej i wyważenia interesu indywidualnego oraz społecznego, jednak sformułowanie art. 31 stworzyło możliwość różnorodnych interpretacji, zwłaszcza na tle rekompensaty za mienie przejęte przez państwo. J. Nehru podkreślił wówczas, że art. 31 powinien jednoznacznie stwierdzać, iż ustalenie wysokości odszkodowania powinno należeć do Parlamentu a nie do wymiaru sprawiedliwości<sup>58</sup>.

SN niemal od początku interpretował art. 31 w sposób indywidualistyczny, kwestionując zgodność różnorodnych posunięć nacjonalizacyjnych z Konstytucją. Dziesiątki orzeczeń SN stają jednoznacznie na stanowisku bezwzględnej obrony własności prywatnej, co z kolei groziło storpedowaniem całego programu społeczno-ekonomicznego rządu. W krytycznym wydaniu Konstytucji znanego badacza Durga Das Basu komentarz do art. 31 obejmuje 23 strony bardzo zwartego druku. Sformalizowana analiza orzeczeń SN oraz kolejnych poprawek do Konstytucji odsłania nam znacz-

---

it, there is no permanence in constitutions. There should be a certain flexibility. If you make anything rigid and permanent you stop the nation's growth of living vital organic people. In any event, we could not make this constitution so rigid that it cannot be adopted to changing conditions. When the world is in turmoil and we are passing through turmoil and we are passing through a very swift period of transition, what we may do today may not be wholly applicable tomorrow". Cyt. za M. S. R a m a R a o, *Pandit Jawaharlal Nehru's Thoughts on Amendment to Indian Constitution* (w:) *The Seminar on Nehru*, Madras 1974, s. 54.

<sup>57</sup> Zob. także Durga Das Basu, o.c., s. 562.

<sup>58</sup> Zob. *Constituent Assembly Debates: Official Report*, vol. IX, s. 1196 - 1311.

ny wycinek konfliktu, który przez minione dziesięciolecia toczył się między SN a rządem kongresowym <sup>59</sup>.

Jednym z pierwszych zadań realizowanych przez rząd J. Nehru, które wymagały ingerencji w sferę własności prywatnej, było zlikwidowanie systemu *Permanent Settlement* <sup>60</sup> oraz instytucji *zamindari* <sup>61</sup>. Instytucje te godziły bowiem w elementarne odczucia egalitarne i paraliżowały zarazem rozwój wsi indyjskiej. Ponieważ już w okresie wcześniejszym SN wydał szereg orzeczeń, które uznawały ustawy stanowe o reformie rolnej za sprzeczne z Konstytucją <sup>62</sup>, rząd zainicjował wprowadzenie do Konstytucji pierwszej poprawki (*First Amendment Act*, 1951). Najkrócej rzecz ujmując, celem tej poprawki było przywrócenie bądź też utrzymanie mocy obowiązującej wszystkich aktów dotyczących likwidacji systemu *Permanent Settlement*, a także wyeliminowanie możliwości odwoływania się do sądów <sup>63</sup>. Mimo tej poprawki SN nadal podejmował decyzje, w których kwestionował na podstawie art. 14, 19 oraz 31 prawo rządu do regulowania spraw własności <sup>64</sup>.

W związku ze stanowiskiem SN rząd zainicjował wprowadzenie kolejnej, czwartej poprawki do Konstytucji, przy czym niezwykle charakterystyczna jest motywacja, na którą powoływał się referent parlamentarny projektu rządowego. Stwierdził on, że postawa SN przysporzyła Unii oraz poszczególnym stanom szeregu trudności w realizacji podjętych przez nie zamierzeń socjalnych, a zwłaszcza w zakresie likwidacji anachronicznego systemu *zamindari* i przeprowadzenia reformy rolnej. Podkreślił on ponadto, że rząd jest zainteresowany możliwością kontrolowania wydobycia surowców, co pociąga za sobą konieczność prowadzenia odpowiedniej polityki w zakresie udzielania koncesji itp. W oświadczeniu tym zwraca się także uwagę na potrzebę objęcia kontrolą działalności handlowej i odpowiednich przedsięwzięć przemysłowych, a także wyraźnego sprecyzowania zasad działania spółek przemysłowych i handlowych. Wszystkie te przedsięwzięcia wymagały wprowadzenia do Konstytucji odpowiednich poprawek, w przeciwnym bowiem razie spotkałyby się z pewnością z przeciwdziałaniem SN <sup>65</sup>.

<sup>59</sup> Zob. Durga Das Basu, o.c., s. 129 - 152.

<sup>60</sup> *Permanent Settlement* — system stałej umowy, wprowadzony przez Brytyjczyków na przełomie XVIII i XIX w. Jego istota sprowadzała się do przekazania obszarnikom (zamindarom) zwierzchniej własności nad określonym obszarem, pod warunkiem, że regularnie wpłacać będą na rzecz władz kolonialnych określone umowę podatki.

<sup>61</sup> Zamindarzy — obszarnicy indyjscy, którzy najczęściej przekazywali swą ziemię w poddzierżawę. Zob. J. Nehru, o.c., s. 380 - 381.

<sup>62</sup> Zob. orzeczenie SN w sprawie *State of Bihar v. Kameshwar*, A. 1952 S.C. 252 (273, 275, 279, 288, 295).

<sup>63</sup> Zob. Durga Das Basu, o.c., s. 145.

<sup>64</sup> Ibidem.

<sup>65</sup> Ibidem, s. 145 - 146.

W omawianym zakresie szczególną rolę odegrała czwarta poprawka do Konstytucji z 1955 r. W odróżnieniu od pierwszej poprawki, jej celem było nie tylko usankcjonowanie likwidacji systemu *zamindari*, lecz także innych posunięć związanych z reformą rolną, a także procesem uspołeczniania surowców mineralnych, handlu i przemysłu<sup>66</sup>. Akt ten zmieniał art. 31, 31A oraz 305 Konstytucji, przy czym uprawnienia sądów zostały najwyraźniej ograniczone przez wprowadzenie klauzuli art. 31, pkt 2, który stanowił, że gdy państwo przymusowo przejmuje własność prywatną dla celów publicznych, rozmiary rekompensaty określone przez odpowiedni akt prawny, nie staną się przedmiotem zaskarżenia do sądu<sup>67</sup>. Zastrzeżenie to stanowi odpowiedź na liczne orzeczenia SN<sup>68</sup>, który utrzymywał, że twórcy Konstytucji przez „kompensatę” rozumieли pełną wartość rynkową własności, co oczywiście niezwykle utrudniało realizację reformy rolnej oraz nacjonalizacji przemysłu ciężkiego<sup>69</sup>.

Wprowadzenie czwartej poprawki nie rozwiązało jednak wątpliwości SN związanych z interpretacją art. 31 Konstytucji. Uwidaczniają się one szczególnie dobitnie w sprawie między rządem Gudżeratu a Shantilal Mangaldasem<sup>70</sup>. Kwestia ta ponownie wróciła na wokandę SN w związku z *Ustawą o nacjonalizacji banków* (*Bank Nationalisation Act*) z 1969 r. SN rozpatrując sprawę w składzie 11 sędziów, zakwestionował zgodność tej ustawy z Konstytucją i w uzasadnieniu swego stanowiska stwierdził, że podstawę nieważności tej ustawy stanowi niewłaściwe określenie zasad rekompensaty za znacjonalizowane mienie<sup>71</sup>. W odpowiedzi na to stanowisko SN Prezydent Indii wydał ordonans przywracający moc obowiązującą *Ustawy o nacjonalizacji* 14 największych banków, a następnie wprowadzono do Konstytucji kolejną 25 poprawkę, w której raz jeszcze podjęto problem kompensaty za mienie podlegające nacjonalizacji<sup>72</sup>.

Przytoczone wyżej przykłady określają nie tylko stanowisko SN, który z niezwykle uporem stawał zawsze po stronie sił zachowawczych i przeciwstawiał się procesowi socjalizacji życia Indii. Wskazują one ponadto na fakt, iż w ciągu pierwszego dwudziestolecia niepodległego bytu państwo-

<sup>66</sup> Referent parlamentarny projektu czwartej poprawki stwierdził, że postawa SN przysporzyła Unii oraz poszczególnym stanom wielu trudności w realizacji ich zamierzeń socjalnych, zwłaszcza w zakresie likwidacji systemu *zamindari* i przeprowadzenia reformy rolnej. Podkreślił on ponadto, że rząd jest zainteresowany objęciem pełną kontrolą wydobycia surowców, działalności handlowej i odpowiednich przedsiębiorstw przemysłowych. Zob. Durga Das Basu, o.c., s. 145 - 146.

<sup>67</sup> Art. 31 (2) in fine: „and no such law shall be called in question in any Court on the ground that the compensation provided by the law is not adequate”.

<sup>68</sup> Między innymi orzeczenie w sprawie Bela Banerjee z 1954 r. SCR, 558.

<sup>69</sup> Zob. S. Mohan Kumar Mangalam, o.c., s. 21.

<sup>70</sup> Orzeczenie SN z 1969 r. (3) SCR, 341.

<sup>71</sup> Zob. S. M. Kumar Mangalam, o.c., s. 23.

<sup>72</sup> Zob. *Selected Speeches of Indira Gandhi*, s. 127 - 136. Także T. Driberg, *Indira Gandhi. A Profile in Courage*, Delhi 1972, s. 169.

wego w Indiach uformował się swoisty dualizm między funkcjonowaniem mechanizmu demokracji burżuazyjnej a lansowanym przez siły postępowe programem przeobrażeń socjalistycznych. Wprawdzie przewaga, jaką posiadał Kongres w legislaturze, pozwalała rządowi na pokonywanie kolejnych przeszkód stawianych przez SN w trybie kontroli konstytucyjności ustaw, ale proces ten nader wydatnie opóźniał realizację tych przeobrażeń. W ciągu pierwszych dwudziestu lat funkcjonowania Konstytucji Indii wprowadzono do niej z górą dwadzieścia poprawek, przy czym dominuje pogląd, iż w większości dotyczyły one niezwykle doniosłych kwestii społecznych i ekonomicznych i stopniowo kierowały Indie na drogę postępu <sup>73</sup>.

W końcu lat sześćdziesiątych SN, który poczuł się zagrożony w swej roli superarbitra, wystąpił z tezą, że legislatura nie ma mocy zmieniania praw fundamentalnych wyliczonych w części III Konstytucji, tym samym zaś jako gwarant tych praw *de facto* usiłował się wysunąć ponad organ przedstawicielski, co według dominującej w doktrynie opinii uznawane jest za tendencję wysoce niedemokratyczną <sup>74</sup>. Z jeszcze jednego względu stanowisko to uznano za przejaw kryzysu SN Indii — obalało ono bowiem szereg wcześniejszych orzeczeń, w których nie tylko nie kwestionowano, ale wręcz akceptowano prawo Parlamentu do wprowadzania do Konstytucji każdej zmiany <sup>75</sup>. Warto przy tym zauważyć, iż orzeczenie to, które zapadło w związku ze słynną sprawą Golaknatha, podjęte zostało stosunkiem sześciu do pięciu głosów, co odzwierciedla zarazem konflikt toczący się w samym SN.

Kolejna, 24 poprawka do Konstytucji ustala ważną zasadę, iż Parlament jako reprezentant ludu indyjskiego ma prawo wprowadzania do Konstytucji wszelkich zmian, w tym także takich, które dotyczą praw fundamentalnych ujętych w jej części III. Poprawka ta unieważniła orzeczenie w sprawie Golaknatha, spowodowała ponadto podjęcie przez SN rewizji zajętego wcześniej stanowiska. W toku trwających 66 dni posiedzeń SN rozważał szereg kwestii konstytucyjnych i 24 kwietnia 1973 r. wydał orzeczenie, w którym sześciu spośród jedenastu sędziów SN uznało, że stanowisko zajęte przez SN w sprawie Golaknatha było błędne, że ponadto nie ma żadnych granic, których nie mógłby przekroczyć Parlament w uchwalanych przez siebie ustawach <sup>76</sup>.

Zaznaczony wyżej konserwatyzm SN jeszcze wyraźniej ujawnił się w sprawie dotyczącej uposażeń wypłacanych książętom i maharadzom indyjskim <sup>77</sup>. Podejmując tę kwestię rząd Indii kierował się nie tyle ekonomicznymi, ile raczej moralno-politycznymi względami <sup>78</sup>. W pierwszych la-

<sup>73</sup> Tak T. Driberg, o.c., s. 168; M. S. Rama Rao, o.c., s. 57 - 58.

<sup>74</sup> Zob. W. Szyszkowski, o.c., s. 151; S. L. Zivs, o.c., s. 78.

<sup>75</sup> Zob. S. M. Kumaramangalam, o.c., s. 17 - 18.

<sup>76</sup> Ibidem, s. 30.

<sup>77</sup> Zob. Orzeczenie SN z 1971 r. (3), SCR 9.

<sup>78</sup> Zob. T. Driberg, o.c., s. 136, 169: „The burden of maintaining these aristo-

tach istnienia niepodległych Indii utrzymanie wyróżnionej pozycji książąt i maharadzów było wynikiem kompromisu, w znacznej mierze narzuconego przez ustępujące z Indii władze kolonialne, ale postępowe siły świadome były faktu, iż kompromis ten pozostaje w sprzeczności z duchem egalitaryzmu przenikającego Konstytucję oraz programy Kongresu. Ciekawe, że na tle tej fundamentalnej kwestii doszło do poważnego kryzysu parlamentarnego. Kiedy bowiem SN zakwestionował zgodność tego aktu z Konstytucją, Indira Gandhi wniosła pod obrady Parlamentu 26 poprawkę, która nie uzyskała jednak wymaganej większości 2/3 głosów, w związku z czym rząd zdecydował się na rozwiązanie Parlamentu i rozpisanie wyborów. Nowy Parlament uchwalił wymaganą większością 26 poprawkę i tym samym zakończono wypłacanie pensji książętom i maharadzom, cofnięto ponadto uznawanie szczególnego statusu książąt (art. 363A pkt a i b Konstytucji).

Aby obraz stosunków między SN a rządem kongresowym nie był jednostronny, dodać trzeba, że niekiedy instytucje te udzielały sobie wzajemnie poparcia, co jednakże raczej potwierdza tezę o konserwatywnym obliczu SN. Do współdziałania tego dochodzi bowiem z reguły wówczas, gdy zachodziła konieczność zdezwuowania posunięć podejmowanych przez lewicowe rządy niektórych stanów. Tendencję tę dostrzegamy zupełnie wyraźnie na tle postawy rządu Indii oraz SN wobec reform podejmowanych w latach pięćdziesiątych przez komunistyczny rząd Kerali<sup>79</sup>. W 1958 r. Prezydent Indii, na mocy art. 143 (1) skierował do SN zapytanie, w którym domagał się wyjaśnienia, czy *Ustawa szkolna* wydana przez legislatywę Kerali (*Kerala Education Bill*, 1957) pozostaje w zgodzie z art. 14, 30 oraz 226 Konstytucji. Intencja pytania była nader jasna — chodziło o uzyskanie opinii SN, iż akt parlamentu stanowego Kerali jest sprzeczny z Konstytucją, co implikuje jego nieważność<sup>80</sup>. SN nie zawiódł nadziei rządu i wydał opinię odpowiadającą jego oczekiwaniom, co następnie dostarczyło władzom centralnym uzasadnienia dla obalenia komunistycznych rządów w Kerali.

Opinia wydana przez SN w sprawie zgodności *Ustawy szkolnej* Kerali z Konstytucją raz jeszcze potwierdziła jego konserwatyzm, wskazała ponadto, że niekiedy rząd swymi nieprzemyślanymi posunięciami przyczyniał się do wzmocnienia jego autorytetu. SN urastał do roli superarbitra i trybunału konstytucyjnego, co z kolei utrudniało realizację tych posunięć, które przewidziane były przez program rządowy. W ostatnich latach, w związku z osłabieniem pozycji Indyjskiego Kongresu Narodowe-

cratic parasites in luxury might not have cost the national exchequer more than Rs 50 million a year, but the effect of this legislation was not to be measured in rupees and paise but in its psychological impact of the mass of people".

<sup>79</sup> Zob. *India. A Reference Annual 1959*, s. 527 - 528.

<sup>80</sup> Dokładną analizę prawnych aspektów tej kwestii daje Durga Das Basu, o.c., s. 255 - 256.

go, ściślejsze określenie kompetencji SN stało się sprawą o poważnym znaczeniu politycznym. W październiku 1976 r. wprowadzono do Konstytucji nowe poprawki, które *expressis verbis* znoszą możliwość podważania przez SN i sądy niższych instancji ustaw przyjętych przez Parlament<sup>81</sup>. Sądzić należy, że mimo upadku rządów kongresowych, wobec braku odpowiedniej większości mandatów koalicji rządzącej, poprawki te nie zostaną w najbliższych latach uchylone. Niestety brak dotychczas jednoznacznych ustaleń, czy poprawki te oznaczają w praktyce całkowite uchylenie prawa SN do kontroli konstytucyjności ustaw, czy też są to kolejne akty częściowo ograniczające te prerogatywy.

## VI

Na tle kontrowersji między rządem kongresowym a SN w ostatnich latach szczególnego znaczenia nabrał problem nominacji sędziowskich, a zwłaszcza powoływania Prezesa SN.

Zgodnie z Konstytucją SN Indii składa się z Prezesa oraz nie więcej niż siedmiu sędziów (art. 124 pkt 1) mianowanych przez Prezydenta Indii po konsultacji z wybranymi sędziami SN oraz sędziami sądów wyższych. Liczba siedmiu sędziów została z 1956 r. powiększona na mocy *Ustawy o Sądzie Najwyższym (Supreme Court Act)* do dziesięciu, a następnie do trzynastu<sup>82</sup>. Sędziowie SN pełnią swoje obowiązki do ukończenia 65 roku życia. Pkt 2 art. 124 wprowadza ponadto wymóg, aby przy mianowaniu sędziego SN Prezes SN był zawsze pytany o opinię. Z kolei gdy stanowisko Prezesa SN jest nie obsadzone lub gdy z jakichkolwiek względów nie może on wykonywać swych obowiązków urzędowych, jego obowiązki wykonuje jeden z pozostałych sędziów SN, którego powołuje do tego celu Prezydent (art. 126).

Pewne uprawnienia w zakresie obsadzania wakujących stanowisk sędziów SN przysługują także Prezesowi SN. Jeśli bowiem okaże się, że brak jest potrzebnego do odbycia lub kontynuowania posiedzenia sądu *quorum*, może on, za zgodą Prezydenta i po konsultacji z Prezesem odpowiedniego sądu wyższego, zwrócić się z pisemną prośbą do takiego sędziego sądu wyższego, który posiada kwalifikacje do objęcia stanowiska sędziego SN, aby brał udział w posiedzeniach SN jako sędzia *ad hoc* (art. 127, pkt 1). Ponadto Prezes SN może także od przypadku do przypadku, za uprzednią zgodą Prezydenta zwracać się z prośbą do jakiejkolwiek osoby, która piastowała stanowisko sędziego SN lub Sądu Federalnego albo stanowisko sędziego sądu wyższego i posiada kwalifikacje, do zasiadania i działania jako sędzia SN (art. 128).

<sup>81</sup> Opieram się tu na informacji B. M r o z k a, *Demografia i polityka*, (w:) *W kraju Indiry Gandhi*, Warszawa 1977, s. 58.

<sup>82</sup> Zob. *India. A Reference Annual 1959*, s. 56 oraz *India, A Reference Annual 1971 - 1972*, s. 42.

Dla wzmocnienia zasady niezawisłości sędziowskiej ustanawia się, iż „sędzia SN może być odwołany ze swojego stanowiska z powodu udowodnionego niewłaściwego zachowania się lub niezdolności jedynie zarządzeniem Prezydenta, wydanym po zwróceniu się doń przez którąkolwiek z izb z petycją popartą przez większość ogólnej liczby członków izby, nie mniejszą jednak niż dwie trzecie jej członków obecnych i głosujących i przedstawioną Prezydentowi na tej samej sesji, na której sędzia ma być odwołany (art. 124, pkt 4).

Przez szereg lat przepisy te miały jedynie proceduralne znaczenie i dopiero w latach siedemdziesiątych rozgorzała wokół nich zacięta debata polityczna. Przyczyn tego stanu rzeczy upatrywać należy nie tylko w tym, że pierwszy skład SN ukonstytuowany został automatycznie na skutek faktu, iż na mocy art. 375 Konstytucji dotychczasowi sędziowie Sądu Federalnego przeniesieni zostali na stanowiska sędziów SN, ale także w fakcie, iż Prezydent Indii nie korzystał w praktyce ze swego prawa mianowania Prezesa SN, ale powoływał na to stanowisko każdorazowo najstarszego sędziego SN. Zwyczaj ten wyraźnie ograniczał prerogatywy Prezydenta wynikające z art. 124 i tym samym utrudniał realizację jakiegokolwiek polityki kadrowej związanej z obsadą tego stanowiska.

SN Indii wykazuje zaskakująco dużą płynność obsady kadrowej. Świadczy o tym m. in. fakt, że żaden spośród sędziów zasiadających w SN w 1959 r. nie sprawował swej funkcji w 1971 r. Jeszcze szybciej następowały zmiany na stanowisku Prezesa SN. Spośród 14 Prezesów, którzy sprawowali tę funkcję w okresie od 1949 roku do kwietnia 1973 r. tylko dwóch utrzymywało ją przez okres dłuższy niż 3 lata, co dalece odbiega od standardów amerykańskich, angielskich i kanadyjskich, gdzie okres ten znacznie przekracza dziesięć lat<sup>83</sup>. Przyczyn tych zmian nie możemy jednak upatrywać w prowadzonej przez Prezydenta polityce nominacji sędziowskich, lecz w fakcie, iż na stanowiska te powoływano z reguły sędziów bardzo zaawansowanych wiekiem, którzy automatycznie opuszczali je z chwilą ukończenia 65 roku życia. Natomiast niezwykle i niespotykaną w innych krajach płynność na stanowisku Prezesa SN tłumaczy to, iż od szeregu lat stosowano w praktyce wspomnianą wyżej zasadę zwyczajową, iż stanowisko to powierza się najstarszemu sędziemu SN. Tym samym SN osiągał dwojakiego rodzaju cele: uniezależniał się od Prezydenta oraz zabezpieczał przed ewentualnymi autokratycznymi tendencjami swego Prezesa.

W 1973 r. rząd Indii zdecydował się na przywrócenie mocy obowiązującej art. 124 Konstytucji, który upoważnia Prezydenta do powoływania Prezesa SN. Na stanowisko to mianowany został jeden z młodszych sędziów A. N. Roy, który reprezentował relatywnie postępowe poglądy. Mimo że za kadencji poprzedniego Prezesa SN Sikriego sąd ten przechodził

<sup>83</sup> Zob. S. M. Kumaramangalam, o.c., s. 93 - 95.

głęboki kryzys, posunięcie to spotkało się z gwałtowną krytyką i opozycją ze strony kół prawniczych, które podjęły szereg działań skierowanych przeciw rządowi i Indirze Gandhi osobiście. Konflikt stał się przedmiotem obrad komisji prawnej Parlamentu, która potwierdziła co prawda fakt, iż przez wiele lat stosowano praktykę powoływania na stanowisko Prezesa SN najstarszego spośród sędziów, ale jednocześnie dodała, że z wielu względów to odpowiedzialne stanowisko wymaga odrzucenia zasady senioratu<sup>84</sup>. Zdaniem komisji na stanowisko Prezesa powinien być powołany sędzia doświadczony o uzdolnieniach administratora i polityka. Są to kwalifikacje, które odbiegają od normalnych wymagań stawianych sędziemu<sup>85</sup>. Także prezesów sądów wyższych należy, zdaniem komisji, dobrać kierując się wspomnianymi wyżej kryteriami. Opinia ta oznacza w praktyce, iż rząd powinien mieć znaczną swobodę w zakresie możliwości obsadzania tych stanowisk<sup>86</sup>.

Analogiczne stanowisko zajęli także niektórzy przedstawiciele doktryny, którzy nawiązując do przykładów zachodnich wskazywali, że wielokrotnie przy obsadzaniu stanowisk sędziowskich w SN kierowano się względami politycznymi. S. M. Kumaramangalam podkreśla, że większość Prezesów SN USA nie ukrywała swych aspiracji politycznych oraz że mieli oni określoną „filozofię” społeczno-polityczną. Przypomina także fakt, że w Stanach Zjednoczonych zaakceptowano powszechnie praktykę wiążącą nominacje sędziowskie z celami i ideologią partii rządzącej. Prezydent F. D. Roosevelt w ciągu dwunastu lat swych rządów mianował dziewięciu sędziów, spośród których ośmiu należało do jego własnej partii<sup>87</sup>. Nie ukrywał przy tym, że przez wprowadzenie do SN młodych ludzi dąży do usprawnienia procesu prawnotwórczego oraz administracji federalnej, iż oczekuje od nich akceptacji jego posunięć społeczno-ekonomicznych<sup>88</sup>.

## VII

W Indiach nie zdołano wypracować modelu, w którym wyraźniej byłoby określone związki nominacji sędziowskich z zadaniami przebudowy społeczno-ekonomicznej. Istniejący stan rzeczy zdaje się wyrażać immanentny konflikt między instytucjami demokracji burżuazyjnej a programem budowy społeczeństwa socjalistycznego. Większość sędziów SN utrzymuje, że stoi na straży swoistej filozofii zakłętej w Konstytucji, że broni jej ducha, ale zapomina jednocześnie, że filozofia ta, zaczerpnięta żywcem z dziewiętnastowiecznych podręczników teorii prawa traci co

<sup>84</sup> Zob. Law Commission of India. Fourteenth Report, Delhi 1973, s. 39.

<sup>85</sup> Ibidem.

<sup>86</sup> Tak słusznie S. M. Kumaramangalam, o.c., s. 14.

<sup>87</sup> Ibidem, s. 39.

<sup>88</sup> Zob. Senate Reports, 75th Congress, 1st Session, Doc. No 711, s. 41 - 45.

raz wyraźniej więz z palącymi potrzebami dnia dzisiejszego. Wydaje się więc, że niezależnie od meandrów polityki wewnętrznej tego kraju, konieczne stało się utrwalenie tych przeobrażeń w ustroju indyjskiego wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza SN, które dokonane zostały w tym kraju w ciągu lat ostatnich. Jeśli bowiem wydobywamy SN ze złożonego kontekstu życia wewnętrznego, to okazuje się, że odgrywał on w przeszłości i odgrywa nadal rolę organu konserwatywnego, który wielokrotnie wydatnie opóźniał tempo realizacji wytycznych polityki państwa, *expressis verbis* deklarowanych w części IV Konstytucji oraz w programie tzw. socjalizmu indyjskiego.

Janusz Justyński (Toruń)

## LE RÔLE DU TRIBUNAL SUPRÊME DE L'INDE DANS LA STIMULATION DES MODIFICATIONS SOCIALES ET POLITIQUES

### Résumé

Au début l'auteur caractérise, les relations entre la juridiction de l'Inde et les modifications accomplies dans son système judiciaire par les autorités coloniales britanniques, particulièrement par l'éminent réformateur Macaulay. L'auteur démontre de même, qu'indépendamment des différents points de vue, ces tendances se sont aussi reflétées dans la Constitution de l'Inde libre qui décida de maintenir le système judiciaire, les principes et le personnel salarié de la période du régime colonial britannique.

Cette tendance est entreprise à la base des modifications qui avaient déjà lieu dans le période d'entre deux guerres dans le mouvement nationalo-libérateur indien. Elle est frondée surtout sur le fail que les forces progressistes de gauche du congrès introduisirent dans le programme du parti, déjà pendant ce temps, les éléments du programme nommé socialisme indien. Par conséquent, dès l'établissement de la Constitution, on se demanda comment les institutions judiciaires libéralo-démocratiques, mais bourgeoises au fond, particulièrement le Tribunal Suprême, agissant comme tribunal constitutionnel, influenceront la réalisation des principes définis par J. Nehru comme *Socialist Patterns of Society*.

L'auteur passe ensuite à la définition de la genèse du système judiciaire. On y parle du rôle du Code de Cornwallis de 1793, du rôle de la publication de la reine Victoria de 1858, qui soulignait hypocritement qu'on respecterait dûment les anciens droits et les coutumes de l'Inde, et enfin les décisions du Statut relatif au gouvernement de l'Inde de 1935 qui établissait entre autres le tribunal fédéral de l'Inde, siégeant à Delhi.

Dans la suite l'auteur détermine la position juridique du Tribunal Suprême de l'Inde ainsi que ses compétences. L'analyse porte un caractère dogmatico-juridique et est fondée surtout sur les résolutions de la Constitution de la République de l'Inde de 1949, particulièrement sur le chapitre IV<sup>e</sup> de la V<sup>e</sup> partie.

La position du Tribunal Suprême parmi les autres appareils de l'Etat ainsi que ses compétences définissent en même temps son autorisation à procéder en qualité du

tribunal constitutionnel. L'auteur a recours aux réflexions doctrinales nées à la base du fonctionnement du Tribunal Suprême des Etats Unis en qualité du tribunal constitutionnel; il développe en même temps une autre idée, où il démontre que les forces progressistes du Congrès National Indien établirent le programme des modifications socialistes déjà dans la période d'entre deux guerres. A la réalisation de ce programme s'opposèrent les forces conservatrices qui abusaient de différents éléments de la démocratie bourgeoise, particulièrement de la position du Tribunal Suprême pour arrêter les changements sociaux et politiques.

L'auteur démontre, tout en donnant beaucoup d'exemples, l'attitude conservatrice adoptée par le Tribunal Suprême, en présence de ces modifications; il se réfère aux nombreux arrêts, particulièrement à la restriction du droit de propriété, enfin il démontre les difficultés du gouvernement se soumettant à la nécessité d'introduire des amendements respectifs à la Constitution. Par rapport à ce problème on définit l'attitude de la doctrine envers le principe de la „continuation et de la modification” en ce qui concerne la Constitution. L'ensemble est complété par une ample caractéristique de plus d'une vingtaine d'amendements introduits dans la Constitution de l'Inde concernant l'opposition du Tribunal Suprême relative aux modifications sociales et économiques entreprises par le Congrès.

Dans la dernière partie de l'article l'auteur considère le problème du rôle politique des nominations des juges en Inde. Il entreprend ce problème à la base des tendances, qui apparurent dans la période d'entre deux guerres aux Etats-Unis, en Angleterre et au Canada. Il démontre que la tendance à choisir les juges représentants „une philosophie socio-politique” est assez générale. F. D. Roosevelt la pratiquait, il est donc compréhensible que le gouvernement de l'Inde l'appliquait aussi dans une certaine mesure, en face du Tribunal Suprême.

Le fonctionnement du Tribunal Suprême de l'Inde démontre à quel point il est difficile de coordonner le programme socio-économique progressiste et les institutions chargées d'apport conservateur élaboré dans la démocratie bourgeoise.